

Elitist Reformlar, İran'da Devrime Yetmedi

DOI: 10.26466/opus.557254

*

Girayalp Karakus*

* Dr. Öğr. Üyesi Amasya Üniversitesi/Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bölümü/Amasya/Türkiye

E-Posta: girayalp71@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6240-5490](https://orcid.org/0000-0001-6240-5490)

Öz

Bu çalışmada birinci ve ikincil kaynaklar kullanılırken tarihsel kronolojiye uygun hareket etmeye çalıştık. Çalışmadaki asıl maksadımız elitist reformları yapan Rıza Pehlevi'ye karşı dalga dalga gelen tepkilerin tarihsel kökenlerini ve İran'daki tarihsel blokun zamanla nasıl dağıldığını ortaya koymaktır. Çalışmada geleneksel olarak İran'ın Pehlevi dönemindeki reformları devletin yeniden inşası olarak değerlendirilmiştir. Çalışmamızda genel olarak, İranlı elitlerin tepeden inme politikalarına ve bu sınıfın, İran'ı modern ve siyasi açıdan bağımsız bir ülkeye dönüştürmek konusundaki uğraşlarına ilişkin meselelere yoğunlaşmıştır. Temel olarak, Tahran rejiminin yüksek politikalarına geleneksel toplum ve alt sınıflardan gelen gruplar reformlara karşı koymaya çalışmıştır. Bu çerçevede, bu gruplar ile eyaletlerdeki çarşılar, loncalar dâhil diğer grupların tarihsel ve sosyolojik değerlendirmeleri pek de incelenmemiştir. Rıza Şah'ın bu grupları dönüştürmek için yaptığı reformlar ne pasif şekilde kabul edilmiş ne de körü körüne muhalefetle karşılaşmıştır. Bilakis İran'daki yeni düzen İran toplumundaki farklı kesimlerde ve sınıflarda çok boyutlu tepkilere yol açmıştır. Özellikle 1920'lerin başlarındaki görece istikrar halk tarafından memnuniyetle karşılanırken, 1927-1929'da Rıza Şah tarafından dayatılan otoriter modernleşme politikası özellikle toplumun alt kesiminde tepkilere yol açmıştır. Rıza Şah yeni kurduğu düzeni sağlamlaştırdıktan sonra 1927 yılında bir sekülerleşme ve merkezileşme programı başlatmış ve bu reformları yaparken orduya sırtını dayamıştır. Ancak bu reformlar topluma zorla dayatılmak istendiğinde büyük tepkilere yol açmıştır. Zorunlu askerliğin dayatılması, kılık kıyafet kanunu, eğitimde sekülerleşme, yargının yeniden düzenlenmesi, göçebelerin zorunlu iskânı gibi politikalar toplumdaki bazı çıkar gruplarının tepkisine yol açmıştır. Rıza Şah'ın bu reformları gözde kurmayları Ali Ekber Daver, Faruk Mirza ve özellikle de Abdüllüseyin Teymurtaş'ın hüküm sürdüğü dönemde gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Modernizasyon, Rıza, Şah, Pehlevi

Elitist Reforms Not Revolutioned in Iran

*

Abstract

In this study, we tried to act according to historical chronology while using primary and secondary sources. The main purpose of the study is to reveal the historical origins of the wave responses to Rıza Pehlevi who made elitist reforms and how the historical block in Iran was distributed over time. Traditionally the reforms of the Pahlavi period in Iran were evaluated as the re-construction of the state. In our paper, in general, the focus is on the top down policies of the elites and this class' efforts of turning Iran into a modern and politically independent state. Basically, traditional society members and groups from lower classes tried to oppose the high policies of Tehran regime. Within this frame, the evaluation about these groups and other groups including bazaars in provinces and guilds were not made much. The reforms of Shah Reza for changing these groups neither passively accepted nor faced a radical opposition. Instead, the new order in Iran led to multidimensional reactions in the Iranian society. Especially while the gradual stability at the beginning of 1920s was being welcomed by the public, the authoritarian modernist policy forcibly imposed by Shah Reza during the period of 1927-1929 led to reactions especially among the lower classes of the society. Shah Reza, following the consolidation of his new order, he launched a huge secularization and centralization program and while making these reforms he based his power on the Army. Yet these reforms faced a great reaction while being forcibly applied. Policies like impose of compulsory military service, dress code, secularization of education, revision of the judiciary, compulsory settlement of nomads led to the reaction of some interest groups. These reforms of Shah Reza were realized during his favorite staff namely Ali Akbar Daver, Faruk Mirza and especially Abdulhussein Teymurtash.

Keywords: Iranian, Modernization, Reza, Shah, Pahlavi

Giriş

İran'da 1920'lerin ilk yarısı elit kesim içinde güç mücadelelerine sahne olmuş ve bu dönemde siyasi hareketlenmelerde çok az toplumsal içerik ortaya çıkmıştır. Fakat 1927'den itibaren kurulan askeri-monarşik yapı siyasi ve toplumsal reformların yapılmasına olanak vermiştir. Bu reformların arkasında Teymurtaş, Daver ve Firuz üçlüsü vardı. Sonuçta devlet 1927-1929 arasında gücünün zirvesine ulaşmıştır. Reform konusunda Rıza Şah ve beraberindeki ekip İran anayasalcılığındaki taleplere hayat vermeye ve reformları tek tek yerine getirmeye başlamıştır. Rıza Şah döneminde devlet Kaçarlar dönemindeki pasifliği üzerinden atmıştır. Ancak devletin reformları yaparken uyguladığı müstebit davranışlar toplum nezdinde tepkilere yol açmıştır. Rıza Şah'ın askeri kökenli olması ve reformları zorla benimsetmeye çalışması toplumdaki demokratik yapının sekteye uğramasına sebep olmuştur. Toplumda uygulanmak istenen Batıcı ve modernist yapı asker zoruyla kurumsal değil, fakat emrivaki olarak empoze edilmiştir. Örneğin anayasacı aydınların dayattığı zorunlu askerlik ilk olarak fakirlere dayatılmış fakat durumları iyi olanlar belli bir bedel karşılığında bu yükten muaf tutulmuştur. Kıyafet kanununda ise şehirli kesim bu uygulamayı desteklerken, kırsal kesimdeki alt sınıf kendi kültürlerinin aşagılandığını hissettikleri için bu uygulamaya büyük tepki göstermiştir. Ayrıca Batıdan ithal edilen modern mahkemeler kendi yargılamalarını kendi yapan mollalar ve kabile mensupları tarafından hoş karşılanmamıştır. Diğer yandan toprağın ve emlağın kayıt altına alınmasını öngören yasayla toprak ağaları kendi mallarını garanti altına almıştır. Bu durumda topluma dayatılan reformlar sadece belli bir kesimin işine yaramıştır. Afyon gibi değerli tarım ürünleri devletin tekeline alınmış ve bu işle uğraşan çiftçilerin zarar görmesine sebep olmuştur. (Atabaki, 2010, s.95)

Bu değişimlerin dayatılmasına muhalefet fazla direniş gösterememiş, direniş gösterenler de ordu ve polisin sert güç kullanmasıyla etkisiz hale getirilmiştir. Yeni rejime 1927'lerin sonunda İran'ın güney bölgesinde yer alan İsfahan ve Tebriz'de büyük tepkiler ortaya çıkmıştır. Özellikle 1927 yılında İran'ın kırsal kesimlerinde ayaklanmalar patlak vermiştir.

Toplumsal Dönüşüm

Bilinen bir gerçektir ki; ülkelerin ilerlemelerinde en önemli unsurlardan biri de karizmatik bir lidere sahip olmaktır. Rusya'da Lenin, Türkiye'de Atatürk ve İran'da Rıza Şah Pehlevi bu kategoriye giren liderlerdir. Fakat İran özelinde görünen odur ki, karizma tek başına yeterli değildir.

İran'da Rıza Şah Pehlevi'nin orduda güven kazanması ve Atatürk gibi asker kökenli olması ilk dönemlerde ona büyük avantajlar kazandırmıştır. Rıza Şah'ın ortaya çıktığı dönemde tarihi bir kaos yaşayan İran, Rıza Şah'ın önderliğinde görece de olsa biraz olsun istikrarı yakalamıştır. İran'da 1906 Meşrutiyet Devrimi'nden sonra sık sık meclis kapanmış veya meclis baskı altına alınmış olmasına rağmen aydınlar ve mollalar dışarıdan gelebilecek bir tehdiye karşı işbirliği yapmışlardır. (İpekeşen, 2013, s.10)

Rıza Şah'ın 1921 darbesi ve 1927'den sonra uygulamaya konulmaya çalışılan reformlara karşı en büyük tepki mollalardan gelmiş ve çeşitli protestolarla bu uygulamalara karşı gelmeye çalışmışlardır. Mollaların isyanının arkasında yatan sebepler farklıdır ama en önemlisi kendilerinin toplumdaki etkilerinin azalacağına dair endişedir. Sekülerleşme çabalarıyla Şiilik inancının İran toplumunda etkisinin azalacağına dair inanışları molla kesimini yani ulemayı tedirgin etmiştir (Celal, 2006, s.172).

İran modernleşmesinin ideologlarının başında Mülküm Han vardır. Mülküm Han Ahundzade'nin tersine İslam'da reformun mümkün olduğunu belirtmiş, Batı'nın idari ve adli sisteminin İran'da uygulanması gerektiğini savunmuştur. (İpekeşen, 2013, s.13) Rıza Şah da reformlarını gerçekleştirirken Mülküm Han, İran milliyetçisi Ahmet Kesrevi ve Mahmud Avşar gibi aydınların görüşlerinden faydalanmıştır.

Rıza Şah genel olarak büyük bir "reformcu" ve "devrimci" olarak görülmemektedir. Aslında, yeni devlet kurumları oluşturulurken hedefi, politika, ekonomide ve ideolojide olmak üzere bütün alanlarda kendi hakiyetini kurmaktı. Kendisinden arda kalan ise güçlü bir şekilde örgütlenmiş merkezi bir devlet idi. Aristokratik bir merkezi devlet kuran Rıza Şah, modernleşme çabalarında tek tip bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır.

Rıza Şah seçim yasasını değiştirmemesine rağmen parlamentoya girecek kişileri kendisi belirlerdi. İran parlamentosunun yüzde 84'ünü büyük toprak sahipleri, yerel seçkinler ve saraya yakın kişiler oluşturuyordu.

Parlementoya girecek kişiler saraya yakın değilse polis veya istihbarat o kişinin isminin karşısına "muhalif", "vatan haini" veya "aptal" diye notlar koyardı. (İran Cumhurbaşkanlığı Bürosu, 1999, s.37-44) Şahı doğrudan eleştirenlerin sonu iyi olmuyordu. Örneğin, Yahudi vekil Samuel Haim "vatan hainliğinden" idam edilmişti. Önde gelen sosyalist Sait ve Karnı Bistüm (Yirminci Yüzyıl) dergisinin yayın yönetmeni Mirzazade Eşki vurulmuştu.

İran toplumunun dönüşümünde otoriteryanizmin doruk noktalarında olmasının diğer yansıması zorunlu askerlikti. Bu değişiklikte birlikte İran'daki erkekler çevrelerinden çekip alınarak onları ilk kez Farsça konuşmak, diğer etnik gruplarla ilişki kurmak, şaha, bayrağa ve devlete bağlılıklarını her gün sunmak zorunda oldukları için ulusal çapta bir organizasyona dahil ediliyordu. Aslında zorunlu askerliğin bir diğer amacı köylü kitlelerini modernize etmektir.

Rıza Şah modernizasyon projesinde toplumu dönüştürmek için takvim değişikliğine gitti. Metrik sistem getirildi; ağırlık ve ölçümde tek birimli bir sistem oluşturuldu ve bütün ülkeye standart saat birimi soktu. Müslümanların kullandığı ay takviminin yerine 21 Mart'ı başlangıç kabul eden eski Pers Yeni Yılı'na uygun güneş takvimine geçildi. Hicri takvimde geçen isimlerinin yerine Zerdüşti isimler getirildi.

Rıza Şah Kılık Kıyafet Kanunu çıkardı. Aşiret giysilerinin yerine Batılı tarzda giyimi kabul ettirmeye çalıştı. Pehlevi şapkası artık ulusal birliğin sembolü haline getirildi. Daha sonra keçe fötr şapka kullanılmaya başlandı. Ayrıca erkekler tıraşlı olmaya teşvik ediliyor, sakal bırakmakta ısrarcı olanlara baskı yapılıyordu. İran'da eskiden sakalsız erkeklere kötü gözle bakılırken şimdi ideal erkek tipi olarak gösteriliyordu. Kıyafet Kanununun yürürlüğe girdiği ilk günlerde kadınların peçesiz sinemalara gitmesine, lokantalarda yemek yemelerine, sokakta erkeklerle konuşmalarına hatta erkeklerle aynı faytona binmelerine izin verilmeye başlanmıştı. 1930'larda Tahran'da en az dört bin kadın peçesiz dolaşabiliyordu. (Filmer, 1936, s.368) Bu peçesiz kadınların çoğunluğu yüksek tabakadan Batı eğitimi almış orta sınıf kadınlardı.

Eğitimin tek elde toplanması da Rıza Şah reformlarının hedeflerinden biriydi. 1923 yılında devletin, özel şahısların, dini okulların, misyonerlerin idaresinde 91.000 okul vardı. Devlet okullarının sayısı 12.000 idi. Bütün

bu okullardan misyoner okulları da dahil devletleştirilmişti. Devletin eğitim sistemi Fransız modeline göre yeniden dizayn edildi. Ayrıca bütün okullarda Farsça zorunlu hale getirildi. Daha önceleri öğretilen dillerin hepsi yasaklandı.

Yükseköğretimde de reformlar yapıldı. 1925'te edebiyat, siyasal bilgiler, tıp, ziraat, hukuk ve öğretmen okulu varken daha sonra bunlara altı fakülte daha eklenerek Tahran Üniversitesi'ne bağlandı. 1940'ların ortalarına gelindiğinde Tahran Üniversitesi'nde 3.330'u aşkın öğrenci vardı. Tahran Üniversitesi'ndeki eğitim modeli Napolyon modeline göre idi. Sadece eğitim birliği sağlamakla değil aynı zamanda kamu görevlisi yetiştirmeye yönelik de eğitim veriliyordu.

Devlet aynı zamanda din üzerinde de kendi nüfuzunu kullanmaya başlamıştı. Kum, Meşhed, İsfahan ve Nəcəf'teki medreseler özerkliğini korurken, Tahran Üniversitesi'ndeki İlahiyat Fakültesi yakınındaki Sipahsalar Camii bir cuma imamının gözetimindeydi. Böylece ilk kez devlet din adamı olacak kişileri kendisi incelemiştir. Ayrıca ulemanın da Batı tarzı giyinmesi şart hale getirilmiştir. Bu arada devlet din dersini zorunlu yaptığı gibi dersin müfredatı devlet tarafından belirleniyordu. Şah'ın amacı dini tamamen toplumdan pasifize edilmesinden çok din istismarcılığının önüne geçmekti. Şah 11 çocuğunun ismini de Şii ismi koyacak kadar da Şii Müslümandı. Rıza Şah medreselere para yardımı yapma, ulemaya saygı gösterme ve hatta Nəcəf ve Kerbela'ya gitme geleneklerini devam ettiriyordu. 1921'de ülkeden kaçmış seksen din adamını ülkeye geri kabul etmişti.

Rıza Şah topluma ulusal bilinci aşlamak için kültür örgütleri kurmuştu. Fransız Akademisini örnek alarak Kültür Akademisi ile yeni bir ulus inşa etmeye çalışıyordu. Burada hem eski İran yüceltiliyor hem de Fars dili yabancı sözcüklerden arındırmaya çalışılıyordu. Arapça sözcüklerin yerine Farsça isimler kullanılmaya başlanmıştır.

Rıza Şah'ın yaptığı en önemli isim değişikliği 1934 yılında ülkenin adını Persia yerine İran yapmasıydı. Hükümetin gerekçesi ise Persia adının Kaçar gericiliğini çağrıştırmaması, oysa İran adının eski Aryenlerin görkemini akla getirdiğiydi. Hitler bir söylevinde Ari ırkın İranlılarla bağı olduğunu söylemişti. Avrupa'da eğitim görmüş bazı İranlılar, ırk bakımından İran'ın Ortadoğulu halkların etnik kökeninden farklı olarak Kuzey Avrupalı İskandinav halklara daha yakın olduğunu belirtiyordu. Doğal

olarak İran milliyetçiliği Batı ırkçılığından doğrudan etkilenmiştir. Bu doğrultuda bazı İranlılar Hitler yanlısı, anti-semitik düşüncelere kendi dergilerinde yer vermiştir. (*İran-i Bastan*) (Britanya Elçiliği, 1934, s.34)

Coğrafya komisyonu bütün Arapça, Türkçe ve Ermenice kelimelerin çıkarılmasını doğru bulmuyordu. (Beyat, 1991, s.4-12) Arabistan Huzistan; Sultanabad Arak; Bampur'un adı İranşehr olmuştu. Pek çok yere de şahı çağrıştıran ad konulmuştu. Enzeli'nin adı Pehlevi, Urmiye'nin adı Şahpur olmuştu. Ayrıca Kültür Akademisi idari terimleri Farsçalaştırdı. Misal olarak, vilayetlerin adı istan; vali ise istandar oldu. Askerlik rütbe-lerinin adları değişti.

Kültürel Varlıkları Koruma Derneği tarafından devlet müzesi, devlet kütüphanesi ve pek çok anıtmezar inşa edildi. Rıza Şah yargı sistemini genişleterek önemli bir adım attı. Avrupa'da eğitim görmüş avukatlar Daver ve Firuz Fermanferma'ya yeni Adalet Bakanlığı'nı kurma görevi verildi. Aşiret ve dini mahkemelerin yerini modern mahkemeler aldı. Napolyon'un ve İsviçre'nin hukuk kuralları getirildi.

Rejimin başarısız olduğu tek bir alan vardı: Sağlık. Petrol şirketlerinin kurduğu Abadan dışında diğer yerlerde modern tıptan ve kanalizasyon, su tesisatı gibi temizlik hizmetlerinden ve sağlık hizmetlerinden pek az iz vardı. Çocuk ölümleri çok fazlaydı. Modern tıba göre yetişmiş sağlık elemanları da vardı. Böyle bir hekimin oğlu babasının hatıralarını şöyle dile getirmektedir (Atabaki, 2010, s.97):

"1930'a kadar eski usul tıp uygulanmıştı. Sınava girme zamanı geldiğinde Tebriz'e yollandı. Orada İsviçre'de tıp okumuş olan Dr. Tevfik'le birlikte çalıştı. O dönemde İran'da hiç tıp kitabı bulunmadığından, Avrupa'da yayımlanmış tıp kitaplarının İstanbul Türkçesiyle yapılmış çevirilerinden yararlanmaktaydı. Hem teori çalışıyor hem de pratik yapıyordu. Doktor- dan stetoskop kullanmasını, tansiyon ölçmesini ve kadınları muayene etmesini öğrenmişti. Daha sonra lisans sınavına girerek geçti. Onun tıp alanındaki çalışmalarında çok önemli bir gelişmeydi bu."

Tahran şehrinde de gözle görülür değişiklikler vardı. Şehrin nüfusu 210.000'den 540.000'e çıkmıştı. Rıza Şah mahalle, şehir kapıları, tiyatrolar, dönemeçli sokaklar inşa ederek Tahran'ı modern bir şehir haline getirmişti.

İsfahan ve Şiraz'da Toplumsal Muhalefet

Yeni düzene ilk tepkiler İsfahan ve Şiraz şehirlerinden gelmişti. İşçileri ve Savaş bakanlıklarının zorunlu askerliği dayatma girişimleri isyanı ateşleyen olaydı. Söz konusu isyan 1927 Ekim'inde başlayıp Aralık sonuna kadar sürmüştü ayrıca isyana çarşı ve loncalar destek vermişti.

1920'lerin başlarında ülkede görece istikrarın yakalanması çarşı, lonca ve ulemanın takdirini kazanmıştı. Zira ordunun ticari yolların güvenliğini sağlaması tüccar kesiminin işine geliyordu. 1927'ye geldiğinde geleneksel orta sınıf yeni rejim hakkında şüphelenmeye başlamıştı. Bu grup iktisadi sistemin devletleşmesinden ve merkezileşme eğilimlerinden rahatsız oldu. Aynı grup artan vergi oranlarından ve Trans-İran Demiryolu projesinin getirdiği mali yükün bu sınıfa kesilmesinden dolayı öfkeliydi. Ayrıca İç İşleri Bakanlığı'nun Meclis seçimlerine müdahale etmesi bu sınıfın isyan etmesine sebep oldu. (Kull-i Arşiv, 1378, s.5) Loncalar ise lonca vergisinin ilga edilmesi dolayısıyla lonca ihtiyarlarının vergi oranını belirleme gücünün ortadan kaldırılmasından dolayı kızgındı. Hükümetin bu hamlesi locaların, zanaatkârlar, çıraklar ve işçileri üzerindeki ağırlığına sekte vurmamak istemesiydi.

Ulema kesimi ise tüccarlar gibi ilk başta Rıza Şah'ın başa geçmesini sevinçle karşılamış ve onu İslam'ın kurtarıcısı olarak görmüştü. 1927 sonrası yargı sisteminin sekülerleştirilmesi sonucunda ulema kendi yetkilerinin azaldığını düşünerek isyan bayrağını açmıştı. Ayrıca Kılık Kıyafet Kanunu ile Batı tarzı giyim ulemaya da dayatılması bu kesimin rejime karşı tavrını değiştiren sebeplerden biri oldu. (Chehabi, 1993, s.209) Rıza Şah'ın en önemli adamı olan Teymurtaş'ın yükselişi ulema kesimini endişeye sürüklemişti. Çünkü Teymurtaş sıkı bir modernizasyon taraftarı bir kimseydi.

1923-1925 yılları arasında meclisten zorunlu askerliğin çıkmasına ulema kesiminden çok fazla bir tepki gelmemişti. Zira söz konusu yasa ulema kesimini muaf bırakıyordu. Yine de askerlikteki sekülerleşme eğiliminden ulema oldukça rahatsız olmuştu. 1927'ye geldiğinde askerlikten muaf olma imtiyazı ulemadan alınmaya başlanmıştı.

Rejimle ulema arasındaki özellikle nüfus sayımı ve Pehlevi Şapkası konularındaki çatışma 1927'nin ilkbaharında güney kentlerinde çeşitli pro-

testolara sebebiyet verdi. Direnişin en yoğun olduğu yerler İsfahan ve Şiraz'dı. İsfahan ve Şiraz'daki çarşılar üç ay kapalı oldu ve genel grev yapıldı.

İsfahanlı müçtehid Ayetullah Hacı Aga Nurullah İsfahani best¹ (Mo'in, 2005, s.528) yapmak için Kum şehrine girmeyi kabul etmiş ve zorunlu askerlik yasasına karşı mücadeleyi başlatmıştır. İsfahani'de kıdemli bir alim olan Ayetullah Mirza Hüseyin Fişaraki dahil başka meslektaşlarıyla birlikte İsfahani'ye destek vermişti. Güneydeki zorunlu askerliğe tepkinin liderliğini ulema sınıfı yapıyordu. Ancak Şah reformlarına ulema tarafından gösterilen tepki sadece zorunlu askerlikten değil, reformlarla birlikte kendi güçlerinin zayıflamasından da dolayıldı. Şah ve meclis zorunlu askerliğin kendi şahsi kararları olmadığını bu kararın meclis kararı olduğunu belirtiyordu. (İsma'ili, 1375, s.15-16) Ne yazık ki bu savunma protestocuların taşkınlıklarını önleyememişti.

24 Ekim'de Şah ulemayla görüştü ve İslâm'a olan bağlılığını teyit eden bir konuşma yaptı. Ayrıca protestoculara karşı daha hoşgörölü olacağına dair söz verdi.

Bir süre sonra protesto gösterilerinin gücü kendiliğinden kırılmaya başladı. Şah işçi, kamu görevlisi vb. grupların maaşlarında iyileştirmeye gitmiş ve zaten kepenklerini indiren esnafın zararı büyüdükçe onların da direnci kendiliğinden kırılmıştı. Teymurtaş'ın Kum'a ikinci ziyareti çözümün temelini atmıştı. Teymurtaş'ın ziyaretinden sonra Tahran'a gelen iki âlim zorunlu askerliğin tekrar gözden geçirileceğine dair söz aldılar. Bunun üzerine ulema da protestolarını kısmi bir başarı elde ederek sonlandırdı.

Kent Dışında Muhalefet

Kent dışındaki yarı-göçebe/göçebe topluluklar Şah'ın reformlarını yakından takip etmekteydi. Şah rejimi kentteki ayaklanmalarla meşgulken bir de kırdaki kabile ayaklanmaları Azerbaycan'da baş gösterdi. Genel olarak Kürtler de Kılık Kıyafet Kanunu ve zorunlu askerlikten dolayı muzdaripti

¹ *Be-sin-te harflerinden mürekkep olan "best" kapatmak, tahkim etmek, zabt-u rabt altına almak gibi anlamlarının yanı sıra insanların korku ya da suçluluk anlarında ele geçirilmemek için sığındığı kutsal mekanlar ile alimlerin ve önde gelen tüccarların malikaneleri gibi yerler, yani sığınak anlamına gelmektedir ve burada da o anlamda kullanılmıştır.*

ve Azerbaycan'daki ayaklanmalara destek veriyorlardı. Molla Halil adındaki bir kişi halkı reformlara karşı silahlı ayaklanmaya çağırıyordu ve bu çağrı Urumiye, Tebriz ve Saluç-Baluk'ta yankı buldu. Haziran ayında çatışmalar şiddetlenirken, daha sonra silah bakımından zayıflayan Kürt kabileleri silahlarını bırakıp Irak'a iltica etmeye çalıştılar.

Fakat aşiret ayaklanmalarının en yoğun olduğu yer güneydeydi yani Fars eyaletlerindeydi (Bayat, 1365, s.24). Ayrıca ayaklanmaya Kaşkay Türkleri de destek vermiş ve bu destek Çehar Lengler ve bunların yanında Heft Lenglerin bir bölümü de isyana katılmıştı. (Cronin, 2006, s.124)

Her bir kabilenin farklı talepleri olmasına rağmen belli konularda müşterek düşünceleri paylaşıyorlardı. Örneğin, güney bölgelerdeki hükümetin kabileleri silahsızlandırma girişimi, Kılık Kıyafet Kanunu, artan vergiler, nüfus kayıtlarının dayatılması, yolsuzlukların artması, afyon ve tütün gibi mallara hükümetin tekel koyması bu kabilelerin ortak biçimde itiraz ettikleri meselelerdi.

Kabilelerin gücünü ve otoritesini sarsmak Pehlevi iktidarının en büyük gayelerinden biriydi ve bu konuda da nispeten başarılı olmuştu. İran miliyetçileri silah kullanma yetkisinin sadece devlete ait olmasını isterken, aşiretlerin silahı bırakıp eşit birer yurttaş gibi davranması gerektiğini savunuyordu. Her ne kadar zaman zaman bu aşiretler devlete başkaldırıda da genel olarak devletin otoritesini benimsemişti. Kaşkaylardan İsmail Han Savlet-üd Devle, Kaşahlardan İbrahim Han, Kayinat ve Sistan emiri İbrahim Şevket'ül Mülk gibi reisler böyleydi.

Ayaklanmaların Bastırılması ve Nihayeti

1927-1929 arasındaki ayaklanmalar Pehlevi iktidarında ciddi etkilere sebep olmuştu. Şah ayaklanmalara karşı pragmatist bir biçimde yaklaşırsa da aslında olaylara karşı oldukça endişeliydi. Öte yandan komşusu Afganistan'da da benzer olaylar yaşanmıştı. İran'da ise yaşanan olaylardan dolayı rejimin tehlikede olduğu düşünülmekteydi. Şah, olayların Güney Azerbaycan'da büyümesinden çekinirken, olayların sorumlusunun İngilizler olduğunu düşünüyordu.

Rıza İngilizlerin geçmiş dönemlerde Savletler, Kaşkaylar ve Bahtiyari hanları ile sıkı ilişkileri vardı ve bu ilişkiler Şah'ı şüphelendiriyordu. Şahın

bu inancı güneydeki petrol yataklarında çıkan grevlerden dolayı iyice pekişmişti.

Şah İngilizlerin emperyalist emellerinin farkında olurken, kendi haki-miyetini ayakta tutmak için kendi yakınındaki adamlarından bile şüphelenir olmuştu. Şahın tahta çıktığından beri en yakın adamlarından Firuz Fermanferma, Teymurtaş ve Daver tutuklanarak idam edilmişti. Firuz Fermanferma Kaçar prensiydi ve Şahın kendisi ayaklanmaların Kaçar hanedanlığını geri getirme hareketi olduğunu düşündüğü için Firuz ve diğerlerini gözden çıkarmıştı. 1927-1929 ayaklanmaları ayrıca pek çok kabile reisinin de sürgün ve tutuklanmasına yol açmıştı. Bu yıllardan sonra rejim kabilelerin zorunlu iskanını ve silahsızlandırma girişimini hızlandırmıştı. 1932'de Savletü'd Devle ve oğlu Nasır Han tutuklanmış ve Savletü'd Devle hapiste öldürülmüştü. Silahsızlandırılan, ağır vergilere maruz kalan ve iskân baskısı yaşayan kabileler büyük bir moral bozukluğuna düşmüştü.

Yeni düzene karşı çıkan kırsal ve köylü ayaklanmaları milliyetçi elitist reformların önünü almayı başaramamış fakat onu endişe duymaya sürüklemişti. Kırsal ayaklanma hiçbir zaman örgütlü bir hareket halini alamamıştı. Çünkü özellikle Kaşkaylar ve Kamşahlar gibi gruplar arasında çekişme vardı. Meşrutiyet Devrimi'nde hanları tahttan indirip çıkartabilecek kadar güçlü olan Bahtiyariler Şahın reformlarına karşı bir şey yapamamıştı. Çünkü kabile ayaklanmalarında gerekli liderlik bulunmazken, kendi düşüncelerini savunabilecek aydın ve entelektüel muhalefeti de kendi yanlarına çekememişlerdi. Kendi düşüncelerini paylaşan ulema kesimi de onların amaçlarına ulaşmasında etkili olamamıştı. Ulema kesimi sadece kendilerini ilgilendiren konularda tavizler koparıırken kabileleri ilgilendiren konularla pek de ilgilenmemişti Bu ittifak, bir bakıma "zorunlu birliktelikler ittifakı"ydı... Taraflar, sadece kendilerini ilgilendiren konularda taviz koparmaya çalışmışlardı.

Sonuç

Rıza Şah döneminde İnan'da büyük bir kültürel değişim yaşanırken bu süreç sancılı geçmiştir. Rejimin özellikle pozitivist, modernist ve laik Batı'yı örnek alan reformları toplumun geleneksel kanadında tepkiye yol açmıştır. Özellikle ulema ve kırsal kesimin düşmanlığını kazanan iktidar, 1927-

1929 arasında büyük ayaklanmalar ve çalkantılar yaşadı. Rejimin özellikle pozitivist, modernist ve laik Batı'yı örnek alan reformları toplumun geleneksel kanadında tepkiye yol açmıştı. Rıza Şah "*Genç İnan Partisi*" ve "*Tecceddüt (Yenilenme) Partisi*" gibi iktidar yanlısı partilerle milliyetçi ve Pan-İranist politikalar izledi. Bu konuda da realist davranmadı. "*İranşehr*", "*Ayende*" ve "*Frengistan*" gibi dergiler Farsçanın gelişmesinde ve milli kimliğin içselleştirilmesine çalıştı. Yarıdan çoğu Fars kökenli olmayan bir toplumda uçuk ve soyut çabalar bunlar.

Rıza Şah'ın reformlarında ulemanın tepkisini çeken bir başka sebep de geleneksel güç dengelerinin kendi aleyhlerine dönmesi oldu. Yargının sekülerleşmesiyle kendi şeriat mahkemelerini kaybeden ulemanın Kılık Kıyafet Kanunu'ndan ziyade en çok bu uygulamaya tepki göstermesi düşünülmeli gereken bir konudur. Çünkü önemli bir menfaat çarkı gidiyordu elden. Geleneksel kıyafetlerin yasaklanması da aşiretlerin önem attığı şeyler değildi. Onları ilgilendiren konu aşiretler halinde serbestçe yaşamaya alışmış aşiret bireylerinin zorunlu askerliğe alınarak disipline edilmesi idi. Rejim askerlik sayesinde orada bireye vatan, millet ve bayrak sevgisini zorla öğretmek istiyordu. Daha önce bu tarz kavramları duymamış birey, artık yeni bir hüviyet kazanacaktı Şah'a göre. Rejimin yerleşik düzeni zorunlu kılmaya yönelik çabalarına göçebelerin tepki göstermesinin sebebi de aşiretlerin zorunlu askerliğe gösterdiği tepkiye benzetilebilir. Rejim bu uygulamayı tatbik etmek için İslami argümanlar kullanmış ve "İslam'ın şehirliliği özendirmediğine" vurgu yapmıştır.

Aslında meseleye alt yapı üst yapı diyalektiğinde baktığımızda meselelerin özünün sosyo-ekonomik sebeplerde yattığı ortaya çıkmaktadır. Ulemanın ve göçebelerin reformlara karşı çıkmasında kendi rahatlarının bozulması her şeyi açıklayabilmekte ve sorunun çözümünün bu perspektifte aranması gerekmektedir.

Sonuçta, Şah tarafından beslenen elit zümrelerin büyük bir çoğunluğu, kendi çıkarlarını göçtükleri Batı ülkelerinde devam ettirmeyi seçmiş, kurumlar da yeni yöneticilerine teslim edilerek eski hallerine avdet etmişlerdir.

EXTENDED ABSTRACT

Elitist Reforms Not Revolutioned In Iran

*

Girayalp Karakuş

Amasya Üniversitesi

The modernization of Iran is a result of the identity crisis that the world has fallen in the 20th century. The people of the period, who were poor by occupations, assimilation activities and economic imperialism, tried to find a prescription for liberation. With the 20th century, only the actors who applied imperialism in the country had changed. Russia in the 19th century and the US and Western actors in the 20th century. The Pahlavi dynasty, which emerged in this struggle, was sometimes on the US side in an effort to save the country, and sometimes took part in the Soviet Union and pursued a policy of balance. Pro-German political monitoring during Rıza Pehlevi led to the invasion of the country from the north and west. In this period, Rıza Pehlevi, who pursued a Western policy, tried to rule the country in a manner similar to the reforms of Mustafa Kemal Atatürk. The bazaar, guild and ulema sections of the elites in Iran have reacted. As Atatürk in Turkey in Iran has tried to stop these classes revolution. But Iranian Pahlavi was not as strong as Atatürk in his reforms. While Atatürk had the opportunity to apply his revolutions on the back to the historical block (ie the army-enlightened-bourgeoisie), every Western reaction of Reza Pahlavi was the reaction of the above classes. The relative stability provided in Iran especially in the 1920s was welcomed in the country, The authoritarian modernization program imposed between 1927-1929 was met with anger by the lower classes. These classes were against the reception of the West's culture when it was thought that the Ottoman scholars in the last period of the Ottoman Empire should be taken as science and science. . The policies such as the imposition of compulsory military service, the law of dress code, secularization in education, the reorganization of the judiciary, and the forced resettlement of nomads have led to the reaction of some interest groups in society. Rıza Pehlevi has succeeded in

achieving some relative issues with its limited staff. For example, it has been able to prevent the ulema sector from being completely dominated by society. In addition to his personal charisma, he managed to become the sole ruler of the country. Teymurtaş, Daver and Firuz trio were behind these reforms. As a result, the state reached its peak in 1927-1929. In the period of Reza Shah, the country was able to take over 100 years of inertia. However, in the course of reforms in the country, Jacobinism has attracted reactions. The fact that the Shah was of military origin and that the imposition of reforms without democratic means had interrupted the democratic institutions in the country. When the laws in the country were applied separately to the rich, the separate implementation of the poor caused reactions. For example, while compulsory military service was first imposed on the poor, the rich were exempted from military service on the condition that they paid a certain price. On the other hand, with the law envisaging the registration of land and property, the landlords have guaranteed their property. In this case, the reforms imposed on society only benefited a certain segment. Valuable agricultural products such as opium have been taken under the monopoly of the state and caused damage to the farmers. But the resistance to these practices has remained weak. The respondents were subjected to police violence. The new regime has emerged at the end of the 1920s in Isfahan and Tabriz in the southern region of Iran. In 1927, riots erupted in rural parts of Iran. One of the ideologists of the Iranian modernization is My Mother. According to that; The judicial and administrative institutions of the West had to be taken. Islam could also be reformed. Rıza Pehlevi benefited from the views of Mülküm Khan, Ahmet Kesrevi and Mahmud Avsar in carrying out their reforms. Rıza Pehlevi was a good Persian nationalist by the mother despite being Iranian. Because of his view of life, he always referred to ancient Persian civilization. Reza Shah, who established an aristocratic central state, aimed to create a uniform society in his modernization efforts. Rıza Şah gave great importance to education to be able to apply the practices. While the education system was based on the French model, it was also obligatory to use Farsi. It has nationalized missionaries and foreign schools. Reforms were also made in higher education. Literature, political knowledge, medicine, agriculture, while there was a school of law and teachers, six more faculties were added to the University of Tehran. By the

mid-1940s, Tehran University had over 3,330 students. The training model at the University of Tehran was based on the Napoleon model. Reza Shah brought in a similar manner to that of Turkey dress code. The Pahlavi hat has now become a symbol of national unity. Then felt hat was used. In addition, men were encouraged to be shaved, and those who insisted on beard were pressured. In Iran, the old man without beard was now seen as the ideal male type while being looked at badly. In the early days when the Law of Attorney came into force, women were allowed to go to undefined cinemas, eat at restaurants, talk with men on the street, or even get on the same carriage with men. These practices were particularly driven by the ulama. Frequent riots were often removed. British relations with some Iranian tribes have been good since the past. It was suspicious of the Shah that riots took place, especially where there was southern oil. As the Shah was aware of the imperialist ambitions of the British, he had even suspected his own men to keep his domination afloat. Firuz Fermanferma, Teymurtaş and Daver, one of his closest men, had been arrested and executed since the Shah was crowned. The peasant and workers' uprisings that opposed the new order could not prevent the elitist reforms, but they urged it. The rural uprising was never an organized movement. Because there were conflicts between groups such as especially Kashkaylar and Kamshah. The Bahtiyari, who was strong enough to dethrone the khans in the Meşrutiyet Revolution, could not do anything against the Shah's reforms. Because there was no organized mass of people. Because of the vicious struggle among the powerful tribes in the country, the opposing tribes did not stop the elitist reforms of Reza Pehlevi but caused them to slow down.

Kaynakça / References

- Beyat, K. (1991) The cultural academy and changes of place names in Iran. *Nashreh-e Danesh*, 2(4), 4-12.
- Houchang, E. C., (1993), "Staging the Emperor's new clothes: Dress codes and nation-building under Reza Shah. *Iran Studies*, 3(4), 209.
- İpekeşen, S. S., (2013). Batı dışı modernleşme Afganistan ve İran örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, 4(3), 1-15.
- Mo'in, M., (2005), Best, *Ferheng*, 1(2), 528.

- Celal, M. (2006) *Türk modernleşmesi ve İran:1890-1936*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AİİTE, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Arshiv, İdarah-i Kull-i, (1959) *Asnad ve Muzih-i Daftar-i Ra'is-i Jumhur*, Tahran, Pıranşehr.
- Atabaki, T. (2010), *Devlet ve maduniyet Türkiye ve İran'da modernleşme, Toplum ve Devlet*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayat, K. (1946), *Shurish-i Asha'ir-i Fars*, Tahran: Aryan Yayınevi
- Cronin, S. (2006), *Tribal politics in Iran: Rural conflict and the new state 1921-1941*, Routledge: Curzon.
- Filmer, H. (1936) *The pageant of Persia*, Londra.
- Haghdar, A. (2017) *İran Türklerinin kimlik rönesansı*, Ankara: Son Çağ Yayınları.
- İran Cumhurbaşkanlığı Bürosu. (1999), *Birinci Pehlevi döneminde ulusal danışma meclisi seçimleriyle ilgili belgeler*, Arşiv no:37-44, İran Cumhurbaşkanlığı Bürosu, Tahran.
- İsma'ili, A. R. (1375). *Ganjinah-i asnad*, Tehran: Ariya Datis

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karakuş, G. (2019). Elitist reformlar, İran'da devrime yetmedi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2760-2775. DOI: 10.26466/opus.557254